

Гендерна рівність: міжнародний досвід та українські реалії

Ковтун В.В.

Становлення України як демократичної, соціально-орієнтованої держави, входження її до міжнародного та європейського співтовариства висувають вимогу запровадження рівності чоловіків і жінок у політичній, соціальній та економічній сферах. Цей фактор розглядається світовим співтовариством як виразний показник стійкості демократії та зрілості суспільства. То ж вивчення світового досвіду запровадження гендерного паритету та практики втілення його в життя в нашій державі є досить актуальним.

Протягом двох останніх десятиліть проблеми гендерної рівності, формування гендерного паритету знайшли досить широке висвітлення у філософській, соціологічній, історичній, психологічній літературі. Формулюванню основних проблем сучасних українських реалій з позицій гендерного підходу та пошуку шляхів їх вирішення присвячені збірки: «Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства» (2), «Гендерний розвиток в Україні: реалії та перспективи» (3), «Жінка в Україні» (5), «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України» (6) та ін. Плідно працюють в даному напрямку українські дослідники О.Ю. Вілкова, І.М. Грабовська, К.Б. Левченко, Л.М. Кобелянська, Т.М. Мельник, Л.О. Смоляр, В.М. Талько, О.Б. Ярош та інші. Ряд авторів розглядає окремі аспекти становища жінки у суспільстві, зміни її соціального статусу, участь у політичному житті країни. У вивчення досвіду проведення гендерної політики європейськими країнами зробили свій внесок російські автори: Ю.А Антонова, С.В. Поленіна, Р.М. Смирнова, Н.А. Шведова.

Незважаючи на наявність значної кількості робіт з гендерної проблематики, проблеми гендерного паритету є дискусійними і недостатньо висвітленими в науковій літературі.

Мета даної статті: висвітити історичний шлях жінок до рівноправних виборів, позитивний міжнародний досвід впровадження паритетної демократії як важливого чинника побудови суспільства на засадах справедливості та рівного доступу до влади як жінок, так і чоловіків; дослідити гендерні перетворення в Україні. Серед завдань, що вирішуються автором, виявлення ролі гендерних стереотипів у формуванні органів державної влади та участі жінок у суспільно-політичному житті держави; пошук взаємозв'язку між участю жінок у роботі законодавчих органів та «індексом людського розвитку» держави; пошук шляхів подолання гендерної асиметрії у суспільстві, досягнення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок у всіх сферах громадського та сімейного життя.

60 років тому у Загальній декларації прав людини, затвердженій ООН, рівні права чоловіків та жінок були визначені як один із головних факторів стабільності у світі. Фундаментальні положення цього документу знайшли своє втілення у конституціях більш ніж ста країн світу. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним з головних напрямків діяльності Європейського Союзу. У Європейській Конституції, затвердженій у 2004 році, ідеям гендерної рівності відведено важливу роль. Європейське співтовариство рівність розглядає як рівність можливостей. Євросоюзом створено Дорадчий комітет з питань рівних можливостей

для чоловіків і жінок, затверджено Програму дій Співтовариства щодо рівних можливостей для жінок і чоловіків.

Позитивні зрушення відбуваються і в Україні. Ідеї гендерного паритету закріплені в Конституції України, з січня 2006 року вступив у дію Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», затверджено «Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». Україна підписала всі міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Декларацію щодо рівності жінок і чоловіків (1988 р.), Пекінську декларацію та Платформу дій (1995 р.), Декларацію Тисячоліття (2000 р.), документи Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (2006 р.) та інші і взяла на себе відповідні зобов'язання. Здійснюється гендерно-правова експертиза законодавчих актів, національне законодавство з питань гендерної рівності гармонізується з міжнародними правовими стандартами, гендерний компонент впроваджується в науку, освіту, інформаційно-просвітницьку діяльність.

Разом з тим, навіть у XXI столітті, в умовах інформаційного суспільства, коли не сила (маскулінність), а розум, інтелект визначають розвиток суспільства, патріархальна ідеологія формує політику більшості держав, на основі сформованих тисячоліттями соціостатевих стереотипів зберігає гендерну асиметрію. Гендерний дисбаланс є не тільки українським, а загальносвітовим явищем, і має глибоке коріння.

Боротьба жінок за свої права розпочалася більше 200 років тому. Феміністичний рух XVIII століття, міжнародний робітничий та суфражистський рухи кінця XIX – початку XX століття сприяли появі певних позитивних тенденцій, але жінки залишалися маргінальною частиною суспільства. У більшості країн вони на 50, а то і 155 років пізніше за чоловіків отримали виборчі права. Першими право жінок на голос визнали Нова Зеландія (1893 р.) та Австралія (1902 р.), але можливості бути обраними вони не мали.

Перша ініціатива законодавчо закріпити права жінки з'явилася у Франції в часи Великої французької революції. У революційному 1789 році було затверджено «Декларацію прав людини і громадянина», яка стала першим у світі юридичним документом, що зафіксував загальні принципи і норми прав людини, але політичні права в той час надавались лише чоловікам. Учасниця революційних подій у Парижі Олімпія де Гуж стверджувала: «Якщо жінка може зійти на ешафот, вона має право піднятися і на трибуну». У знак протесту вона у 1791 році написала «Декларацію прав жінки і громадянки». У цьому документі Олімпія де Гуж підкреслювала: «Із спільноти чоловіків і жінок складається нація, на якій ґрунтується держава: законодавство повинно бути вираженням волі цієї спільноти... Усі громадянки і всі громадяни повинні відповідно до своїх здібностей мати однаковий доступ до всіх суспільних посад... Тільки одна відмінність – їхні добродетності та таланти можуть слугувати мірилом для їх вибору... Конституція не дійсна, якщо над її створенням не працювала більшість індивідумів, з яких складається нація» (2, с. 8). Ця перша спроба юридичного закріплення прав жінки

завершилась трагічно. Олімпія була страчена, Кодекси Наполеона позбавили жінок участі у політичному житті. І тільки через 155 років (у 1944 р.) жінки Франції отримали право обирати та бути обраними нарівні з чоловіками.

У Великобританії Демократичний виборчий закон чоловіки отримали в 1867 р., а жінки в 1918 р., але з віковим обмеженням у 30 років. У 1919 р. перша жінка стала депутатом палати общин англійського парламенту. Тільки в 1928 р. виборчі права чоловіків і жінок зрівнялися, тобто пройшов 61 рік. У США перші федеральні вибори проводилися в 1789 р., а жінки отримали права тільки через 131 рік у 1920 р.

Рівні політичні права обох статей першою в світі затвердила Фінляндія. У червні 1906 р. проведено парламентську реформу, яка зробила переворот у житті країни, демократизувала політичне життя. З цього часу національний парламент став головним носієм і осередком демократії. На основі нового виборчого права вже в 1906 році серед 200 депутатів було обрано 19 жінок, тобто 9,5 %, що більше, ніж у Верховній Раді України будь-якого скликання. І хоча Фінляндія ще 10 років залишалася автономним Великим князівством Російської імперії, саме тоді було закладено підвалини фінської демократії.

Жінки Росії отримали виборче право після Лютневої буржуазно-демократичної революції в 1917 році, в той час як чоловіки на 12 років раніше, в 1905 році.

У кінці минулого століття ідеї гендерної рівності набули нового статусу. Нова хвиля жіночого руху 70-80-х рр. XX століття дала

поштовх переоцінці місця жінки у суспільстві, розширилась участь жінок у політичному житті, і, як результат, змінилися пріоритети в соціальній, освітній, культурній сферах, в політичному житті країн. Важливу роль у поширенні ідей гендерної рівності відіграли Всесвітні конференції жінок (1985-1995 рр.). Ідеї рівного доступу до політики знайшли своє втілення у концепції паритетної демократії, яка передбачає рівне представництво жінок і чоловіків в органах влади за формулою «50/50» (6, с. 238). Ці ідеї були затверджені в Пекінській Платформі дій (1995 р.), яка поставила завдання добитися такої форми суспільних відносин у політико-правовій сфері, за якої жінкам гарантується рівний з чоловіками статус на всіх рівнях і в усіх владних структурах на підставі фактичного представництва.

Все більше жінок стали обіймати найвищі державні та урядові посади. З 1960 року, коли перша жінка стала прем'єр-міністром, до 2000 року на посаду прем'єр-міністра було призначено або обрано 32 жінки. Сьогодні із 193 урядів 23 очолюють жінки. У 2000 році держави очолювали 8 жінок.

З кінця минулого століття за даними Міжпарламентського Союзу є позитивні зміни щодо представництва жінок у парламентах. Якщо у 1995 році їх частка становила 11,3%, то у 2004 році - 15,7%, у кінці 2005 року - 16,3%. У 2005 році в 39 країнах відбулися парламентські вибори до нижньої палати або однопалатного парламенту, в яких одна п'ята (20%) обраних парламентаріїв – жінки. Генеральний секретар Міжпарламентського союзу Андрес Джонс у доповіді щодо представництва жінок у парламентах у 2006 р., відзначив, що міжнародне співтовариство поступово просувається до гендерної

рівності в парламенті. При збереженні позитивних тенденцій останнього десятиліття рівного представництва можна досягти тільки в 2077 році.

Сьогодні у парламентах світу чоловіки посідають 83% місць, жінки — 17%. У багатьох пострадянських країнах представництво жінок у парламенті значно нижче середньостатистичних: Азербайджан, Казахстан, Росія, Грузія, Україна, Вірменія, Киргизстан. Навіть маючи в парламенті, жінки, як правило, рідко очолюють його. Із 186 держав, у яких будь-коли існував законодавчий орган, до 2005 року жінки тільки 38 разів обиралися на посаду голови. Зараз жінки обіймають посаду спікера у 28 з 262 парламентських палат (10,7%).

Статистика участі жінок у роботі парламентів незалежної України говорить сама за себе: (1994 р. – 5,7 %, 1998 р. – 8,1, 2002 р. – 5,1, 2006 р. – 8,5, 2007 р. – 7,6). За роки незалежності відсоток жінок у складі парламенту не перевищував 8,7 % (2006 р.), що не відповідає науковому і інтелектуальному потенціалу жіноцтва.

Наведені цифри – звичайна статистика, але вони є знаковими в оцінці становища жінок у суспільстві, відображають різку гендерну асиметрію, сформовану на основі засвоєних стереотипів. Звичайно, не можна стверджувати, що входження жінок в парламент – це головний шлях демократизації суспільства. Але досвід країн усталеної демократії дозволяє стверджувати, що робота жінок в парламенті та їх активна участь у законотворчому процесі змінює парламент, змінює погляд на суспільство та шляхи його вдосконалення. У центрі уваги жінок глобальні проблеми: виживання людства, збереження

навколишнього середовища, боротьба проти тероризму, мілітаризму, гонки озброєнь. Жінки розуміють пріоритетність таких проблем як боротьба з корупцією, злочинністю, розвиток освіти, соціальної сфери, охорони здоров'я, підтримки молоді сім'ї.

Інтерпретуючи участь жінок у парламенті, варто враховувати також історичний, соціальний, ідеологічний, культурний та релігійний аспекти. Досить часто жінки приходять до влади після авторитарних режимів або загострення внутрішнього протистояння. Так, за підсумками останніх парламентських виборів найбільше жінок (47,3 %) у парламенті Руанди, африканської країни, яка в 1994 році пережила страшний геноцид проти національної меншини тутсі, і де громадянська війна продовжується і донині.

З іншого боку гендерного паритету ряд країн досягли через формування державного механізму гендерної рівності. Це перш за все Швеція, де сьогодні 47,3 % парламенту – жінки, і яка стала однією з країн політичної стабільності і загального добробуту. Загалом, гендерний паритет характеризує всі країни Північної Європи, у яких стабільно останні десятиліття жінки займають 40-50 % депутатських місць (за підсумками останніх виборів – 40,8 %).

У парламенті Фінляндії, за підсумками останніх виборів, 37% жінок. «Виборчі кампанії у Фінляндії проходять дуже стримано: масові політичні збори й гучні скандали - велика рідкість. Стіни фінського «фемінізованого» парламенту ніколи не чули емоційних дебатів, провокаційних промов, криків і тим більше бійок. Що стосується добробуту, то на чільне місце фіни ставлять передусім соціальну рівність, що досягається в результаті соціально

орієнтованої державної політики». (4, с.3). Очолює державу жінка Тар'я Халонен (з 2000 р.). У січні 2006 року вона стала першим президентом-жінкою, обраним на другий термін. Країною керує коаліційний уряд, половина міністрів якого жінки.

За даними ООН 2000-2005 рр. Скандинавські країни мали найкращі показники за «індексом людського розвитку», який визначається протяжністю життя, доступністю освіти, рівнем розвитку органів охорони здоров'я та соціального захисту. Лідирує серед всіх країн Норвегія, а Україна посідає 102 місце (із 174). Завдяки зваженій соціальній політиці скандинавських країн рівень освіти тут один із найвищих у світі та найвищий у Європі. Тут дотримуються високих стандартів медицини, соціального забезпечення. Протягом десятиліть рівень народжуваності у скандинавських країнах, значно перевищує середньоєвропейські показники, а рівень смертності найнижчий. Вивчення досвіду скандинавських країн дозволяє стверджувати, що між високим рівнем участі жінок у прийнятті рішень і рівнем життя населення є пряма залежність.

У країнах, де на державному керівництві активно працюють жінки, значно нижчий рівень корумпованості. За даними Transparency International за 2004 рік найвищий рівень корумпованості мають Бангладеш, Нігерія, Таджикистан, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, де доля жінок в парламентах і на найвищих державних посадах 3-15 %. Найменший рівень корумпованості в Фінляндії, Данії, Швеції і Швейцарії, де жінки відповідно мають 30-50 % посад.

Аналізуючи причини низького представництва жінок, слід враховувати багато факторів: традиції парламентаризму, виборчу

культуру, спектр діючих партій, механізми формування парламенту та менталітет населення. Не перший день дискутується у суспільстві питання про необхідність введення квот як запобіжного заходу на період вирішення проблем гендерної рівності. Ще в минулому столітті цілий ряд держав запровадили квоти щодо участі жінок у парламенті, що значно розширило жіноче представництво, підвищило його якість. Сьогодні 32 країни світу використовують систему квот для подолання гендерного дисбалансу. Деякі політичні партії включили в свої статутні документи положення про гендерні квоти. Найперші серед них: 1983 р. – Норвезька лейбористська партія 40 %, 1988 р. – Соціал-демократична партія Данії – 40 %, 1994 р. – Соціал-демократична партія Швеції – 50 %. Використовують квоти багато інших партій держав Євросоюзу. У деяких державах застосовують систему штрафів за гендерну дискримінацію, якщо партія не виставляє в списках 30 % жінок.

Підтримка з боку політичних партій дає позитивні результати. Практично у всіх країнах, де вибори проходять за партійними списками, представництво жінок набагато вище, ніж у країнах, де парламенти обираються за мажоритарною системою. При застосуванні змішаної виборчої системи жінок, як правило, до парламенту приходить на третину менше, ніж за пропорційною (9, с. 112). У Данії, Фінляндії застосовуються відкриті партійні списки, які значно посилюють їх гендерну складову.

Без гендерної рівності в політиці створити соціальну модель партнерства неможливо, і навпаки. Щоб досягти рівності в політиці, демократичне суспільство має розвивати нову модель соціального

партнерства, яка базується на тому, що чоловіки і жінки працюють, доповнюючи один іншого, при цьому мають рівні права та винагороду за працю, несуть однакову відповідальність. Зараз дисбаланс в економічній сфері досить відчутний. Незначний відсоток жінок працює на керівних посадах, їх заробітна плата становить 75 % заробітної плати чоловіків, серед безробітних переважна більшість – жінки.

Продовжує поглиблюватися гендерний дисбаланс у сімейних стосунках. Недоступна для багатьох сімей система платних послуг населенню, зменшення кількості дитячих дошкільних закладів, таборів відпочинку, різних форм сімейного дозвілля збільшили домашнє навантаження на жінку. Створити належні умови для поєднання працівниками трудової діяльності з сімейним життям та вихованням дітей має соціально орієнтована економіка та гармонізації сімейних відносин.

Серед найбільш гострих нерозв'язаних гендерних проблем – відсутність паритетного представництва жінок у прийнятті рішень на вищих представницьких та управлінських рівнях. Формування гендерної політики покладається на держслужбовців. Для виконання такого завдання вони мають володіти навиками гендерного аналізу, бути обізнаними в гендерній проблематиці. Але саме на державній службі жінка найбільш дискримінована, тут їй відводиться лише роль виконавця. Серед держслужбовців 75,1 % – жінки, але на посадах найвищої категорії їх 7 %, першої – 14 %, а на найнижчій – 68,4 %. Статистика участі жінок у роботі парламенту та на державній службі дозволяє зробити висновок, що гуманітарна сфера в Україні

залишається другорядною, і, як результат, гендерний компонент дуже повільно впроваджується в науку та освіту, досить часто в системі освіти зберігаються гендерні стереотипи, які впливають на формування світогляду юнаків та дівчат.

Формування паритетної демократії потребує ефективних механізмів проведення гендерних перетворень. Воно залежить від політичної волі держави, ступеню розвитку громадянського суспільства, світоглядних орієнтирів тощо. Підписавши міжнародно-правові акти щодо забезпечення гендерної рівності, наша країна адаптує українське законодавство до європейських норм, формує національну нормативно-правову базу гендерних перетворень.

Парламентські слухання «Становище жінок в Україні: реалії і перспективи» (червень 2004 р.) та «Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи» (листопад 2006 р.) висвітили гендерний дисбаланс у суспільстві. «В Україні є прояви гендерної дискримінації у відкритій чи прихованій формі, спрямованої на обмеження у правах та можливостях тієї чи іншої статі», – підкреслено в резолюції останніх парламентських слухань. Тут було зазначено також, що гендерна ситуація в країні потребує активізації гендерної політики, поглиблення гендерних перетворень, спрямованих на подолання нерівності у соціально-статевому розвитку українського суспільства, відмінності у становищі жінок та чоловіків у різних галузях та регіонах, подолання гендерного розриву у всіх сферах життя, в усуненні розбіжностей у рівності статей перед законом, у доступі чоловіків і жінок до матеріальних, економічних, соціальних та інших ресурсів.

Гендерний аналіз Закону «Про вибори народних депутатів України» та практики втілення його в життя засвідчив відсутність рівноваги у забезпеченні прав та можливостей обох статей у політичній сфері. Експертна комісія прийшла до висновку: «Закон України «Про вибори народних депутатів України» в цілому за формальними ознаками відповідає елементам гендерної рівності, не містить очевидно дискримінаційних норм за ознакою статі. Зазначений Закон може вважатися гендерно-збалансованим за умови досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у політичній сфері шляхом застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків бути обраними за списками політичних партій та блоків до Верховної Ради України».

Важлива роль у формуванні гендерного паритету, подоланні стереотипів, закріпленні нових світоглядних підходів належить освіті. За останні роки гендерна проблематика все активніше запроваджується в систему вищої школи. Проведено ряд конференцій, накопичено базовий потенціал наукових досліджень, розробляється наукова та методична література, проходять опробовування навчальні курси, розробляється питання внесення їх в освітній стандарт.

Таким чином, міжнародна громадськість розглядає гендерну проблематику як своєрідний каталізатор розв'язання проблем прав людини і підвищення «індексу людського розвитку». Забезпечення гендерного паритету – довготривалий процес. Він потребує нового мислення, подолання стереотипів, зміни ставлення до жінки,

розширення свободи вибору для представників обох статей, формування гендерної культури.

Для досягнення гендерного паритету необхідна подальша наукова розробка проблем гендерної політики, вивчення міжнародного досвіду застосування паритетної демократії, здійснення постійного моніторингу змін у суспільній свідомості і позитивних дій щодо запровадження реальної рівності. Перспективними є дослідження щодо виявлення витоків гендерної нерівності та шляхів подолання гендерних стереотипів.

Література

1. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів// Український соціум. - 2004. - № 3 (5). - С.28-33
2. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. К.: Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 130 с.
3. Гендерний розвиток в Україні. Реалії і перспективи. – К.: Навчальна книга, 2003.
4. Ільницька А. Соціальна політика в жіночих руках// День. – 6 червня 2006. - С.3.
5. Жінка в Україні. Міжвідомчий науковий збірник. Т.30. –К.: НДІ «Проблем людини», 2004. – 538.
6. Жінки в політиці: Міжнародний досвід для України : Збірник наукових статей. - Київ : Атіка , 2006. - 272 с.
7. Левченко К.Б. Гендерна політика: визначення, формування, управління. – Харків: НУВС, 2003. – 364 с.
8. "Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України". - Х., 1997. - С.6.
9. Шведова Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение. Очерки политической теории и истории. Документальные материалы. – Воронеж, 2002. – С. 112.